

luj - vensan tomas

životinja i smrt u kulturnim sistemima

Bilo bi zanimljivo videti kako jedan dati kulturni sistem shvata odnose životinje i smrti. Prvi primer pružice nam tradicionalna *afrička misao* gde se sreću sledeće teme: sudbina životinje može biti slična sudbini čoveka (dvojniki, totem); metamorfoza objašnjava kult (ili samo poštovanje) namenjen životinjama koje otelotvoruju (ili simbolišu) pretke; obredna i oplodavajuća smrt životinje u žrtvenom obredu ojačava životnu snagu grupe; najзад, životinja poseduje u mitskom objašnjenju (ili opravdanju) nastanka smrti. Čemu nas u tom pogledu uči današnja zapadna civilizacija? To je naše drugo pitanje.

1) Negro-afrički primer

1) Srodstvo i simbioza čovek-životinja

Negro-afrički univerzum istovremeno je humanizovan i očovečen, stvoren za čoveka i na podobić čoveka. Zato se ne treba čuditi ako životinja održava s čovekom povlašćene odnose. Zar Dogon (Mali) ne veli za životinju da je ona »čovekov blizanac«²¹ Doista, svakom od osam prvobitnih mitskih predaka plemena odgovara po jedna osnovna mitska životinja; uostalom, prvi predak koga predstavlja velika maska *Šigi*, umro je u vidu zmije, dok je *Lebe*, najstariji, »umro kao čovek«, a vaskrsao iz zemlje u obliku zmije. S druge strane, totemska životinja jeste ona u kojoj »klan prepoznaje pretka, zaštitnika i lozinku«, manifestacija svesti o vrsti. Otuda začudjuća istovetnost sudbine čoveka i njegovog totemskog dvojnika; otuda zabrana ubijanja ili, ne daj bože, jedenja (izuzev u izvesnim strogo određenim obredima) sopstvenog totema.

Što se tiče pastirskih naroda² — Nuer, Šiluk, Pedi, Masai iz Istočne i Puel iz Zapadne Afrike — oni ne samo da žive u tesnoj zajednici sa svojim stadima, koja su simbol njihovog bogatstva, već se i protiv ubijanja životinje u cilju ishrane; u najgorem slučaju, i na tobož obredni način, piju mleko ili krv iz lake rane koju obično zadaju u grlo životinje. Kad smo kod toga, spomenimo da životinje mogu biti odgajane na svetim mestima (slavni pitoni iz Vidaha kod Fona iz Dahomeja) i pri tom bivaju lečene sa strahopoštovanjem (delfini kod Diola iz Senegala), ili bivaju sahranjivane prema strogo određenom ritualu, koji nije lišen otmenosti. Evo, kao primer, jednog teksta koji se odnosi na pogreb kita, »kralja mora«. Poglavlje govori ovim rečima: »Predanje nas povezuje s morem, a kit je kralj. Moj narod i ja ukazujemo vam čast i oplakujemo vašu smrt. Ne znamo kako se sve to zbililo. Možda ste našli smrt u borbi s našima; možda krivicom onih koji vole da vas udaraju na muke; možda je smrt bila prirodna. Naš jad je isti i mi vašu smrt duboko osećamo kao ličnu žalost. Potvrđujemo naše veze s vašim potomcima i molimo im se u danima pogibelji; a od vas koji sada pripadate večnosti, tražimo da zemlju oslobodite gladi i bolesti. Dajte joj zdravlja i izobilja. Počivajte u miru.« Sledi opis pogrebnih svečanosti. To se događa u Misibiju, starom gradu Gane.³

Može se dogoditi da životinja (simbolički) predstavlja sastavni deo ličnosti. Masai iz Gornje Volte, da navedemo samo jedan primer, veruje da je ljudska duša (siiga) životinja, nevidljiva naravno, zmija, krokodil, košuta, zec. Duša je u srodstvu s tom životinjom, ona je iz njenog roda, tako da je ubistvo zmije ravno ubistvu mekog stanovnika dotičnog sela, jer će ovaj umreti pošto umre njegova životinja-duša.⁴ Tako u tradicionalnoj Africi nalazimo ono što je Vunt (Wundt) nazivao »životinja-duša«. Ta moć (račvanja ka imaginarnom) životinje još je jasnija ako posmatramo zmiju,⁵ najčešće pitona: rođen iz zemlje kojom gmiže, on održava, smatra se, odnose s misterijama smrti. Njegova sličnost s falusom — odakle mu svojstvo seksualnog simbola — dovela ga je u vezu s tajnama rađanja; zato, iako se od nje ne stvara božanstvo prvoga reda — životinja je u stvari samo predstavnik

predaka — nije izostao njen kult, na primer kod Evo (Togo, Gana), Joruba i Ibo (Nigerija).

2) Životinja i religiozni život: žrtva

a) *Žrtva i plodna smrt*. Ta tesna veza čovek/životinja objašnjava zašto ova poslednja, koja verovatno zamenjuje ljudsku žrtvu paljenicu, postaje žrtva određena da tokom obreda opšti s bogovima. Ovdje srećemo temu *plodne smrti* u pravom smislu reči, na koju ćemo se vratiti kasnije. U trenutku molitve i posvećenja, žrtva se javlja kao poklisar vernika i žreca, čak celokupne zajednice koja učestvuje u obredu. Identifikacija je potpuna, tako da se obred često označuje rečju koja znači govedo. Duša (ili vitalni princip životinje), nošena krvlju prisutnom na žrtvenik i sakralizovana rečima sveštenika, postaje nužni posrednik između vernika i sveštenika, s jedne strane, i predaka, duhova i Boga, s druge. Pričest koja zatim sledi — jedenje mesa žrtve — »osnažuje« povezanost grupe, koja nakon toga očekuje oproštaj i blagoslov svetih sila. Javlja se jedan čudan, ali vrlo razumljiv paradoks. Ubijanje životinje, bilo ono obredno (žrtva) ili ne, podrazumeva izvestan broj predostrožnosti. Ljudi se najpre izvinjavaju životinji što su morali da je žrtvuju, traže od nje oproštaj što su je ubili. Zatim valja obezbediti odlazak nje duše (molitve, obredi koji se sastoje u blagom udaranju leđa po gubici ili repu, razna trljanja ili mazanja kože). Najзад, ako se radi o velikom bravu, oni neće propustiti da ga posle smrti zakolju, da bi meso očistili i učinili jestivim. Sve je to propraćeno litanijama ili pohvalnim pričama koje uzdižu zasluge životinje.⁶

Pa ipak, klanju žrtve ne nedostaje ni nasilje ni teatralnost, kao što dokazuje primer plemena Dinka (Sudan). »Učesnici se upuštaju u tobožnje borbe. Događa se čak da je nasilje prisutno još u pripremnim stadijumima, u obrednom vidu, ali još uvek recipročno; obredno podražavanje tiče se najpre same žrtvene krize, haotične prošlosti. S vremena na vreme, poneko se odvajava od grupe i ide da izaziva ili udara životinju, kravu ili tele, vezanu za kolac. Obred nema ničeg statičkog i utvrđenog; on ocrta kolektivni dinamizam koji postepeno savladuje sile rasipanja i raspadanja, usmeravajući nasilje na određenu žrtvu. Preobražaj recipročnog nasilja u jednosmerno eksplicitno je predstavljen i proživljen u obredu. Verujem da bi se moglo utvrditi da isto važi za neograničen broj obreda, kada bi posmatrači uvek obračali pažnju na često mevidljive znakove koji označavaju prelaz iz recipročnog u jednosmerno nasilje.«⁷ Sve se zbiva kao da obred ima ulogu katarze; životinjska žrtva polarizuje sukobe i napetosti grupe koja se tako kroz obredno, dakle usmereno nasilje, oslobađa svojih razornih pulzija. Životinja, okrutno udarena⁸ po najosetljivijim delovima tela (očima i genitalnim organima, na primer), postaje na taj način nosilac ljudskih stradanja. Odmah nakon klanja menja se ton i ispoljava specifično religiozno poštovanje. To se podudara s kataričkim opuštanjem. »Ako žrtva ponese recipročno nasilje sa sobom — smrt, ona je ispunila svoju ulogu koja se od nje očekivala; ona od sada otelotvoruje Nasilje, kako u njegovom dobrom namernom, tako i njegovom zlonamernom obliku, to jest Svemoć koja s visina vlada ljudima; razumno je da joj, pošto su je zlostavljali, sada ukazuju izvanredne počasti. Isto tako, razumno je da se Edip protera kada izgleda da donosi prokletstvo, kao što je razumno da mu se ukazuje počast kada njegov odlazak donosi blagoslov. Dva sukcesivna stava utoliko su razumljiva, uprkos svojoj protivrečnosti, što je dovoljno prihvatiti prvi, da bi se zatim uživali plodovi drugoga.«⁹

b) *Slučaj ljuskavca*. Bez sumnje, postoje ritualna ubijanja koja ne sadrže takvu kolektivnu razularenost. M. Daglas (Douglas)¹⁰ navodi jedan posebno zanimljiv i dirljiv primer, govoreći o žrtvovanju ljuskavca kod pripadnika plemena *Lele* iz Kasajja (Zair). Da bi se bolje razumeo smisao posredovanja koje ostvaruje ljuskavac, podsetimo da se ovaj javlja kao *bezopasna/leman*; taj neobični spoj dva uglavnom nespojiva atributa objašnjava zašto je ljuskavac postao predmet kulta; s druge strane, ljuskavac u izvesnoj meri protivreči tekucim životinjskim kategorijama: poseduje ljuske kao riba, a vere se po drveću; njegova ženka više podseća na guštera koji leže jaja, no na sisara koji doji svoje mladunce... Povrh toga, umesto da beži kada ugleda opasnost, ljuskavac se skrupčava, napravi sasvim mali i prepušta se bez otpora, ostavljajući tako utisak da se saglašava sa žrtvovanjem svoje »osobe«. »U svojim opisima ponašanja ljuskavca i u svom stavu prema kultu koji su mu poverili, Lele kažu stvari koje na zapanjujući način podsećaju na neke delove iz Starog Zaveta, onako kako ih je protumačilo hrišćansko predanje. Kao Avramov ovan u grmu, kao i Hrist, ljuskavac je, po mišljenju Lele, dobrovoljna žrtva. Njega ne traže: on sam dolazi u selo. On je kraljevska žrtva: seljaci njegov leš smatraju za živog poglavicu, koji mora da bude predmet poštovanja kakvo se ima za jednog poglavicu, u protivnom izlaže se bliskoj pogibelji. Ako se verno izvršavaju rituali koji su mu posvećeni, žene će začinjati, životinje će se hvatati u zamke koje im lovci postavljaju i ginuće od njihovih strela. Misterij ljuskavca tužna je drama: kada posvećeni nose njegovo telo kroz selo, zbor peva: »sada ću ući u tužnu kuću...« Očigledno je da ovaj kult ima raznovrsna značenja, no ja ću ovdje spomenuti samo dva: s jedne strane, kult sjedinjuje suprotnosti, a iz tog sjedinjavanja nastaje jedna blagonaklona sila; s druge strane, životinja se dobrovoljno izlaže smrti.¹¹

3) Životinja i smrt

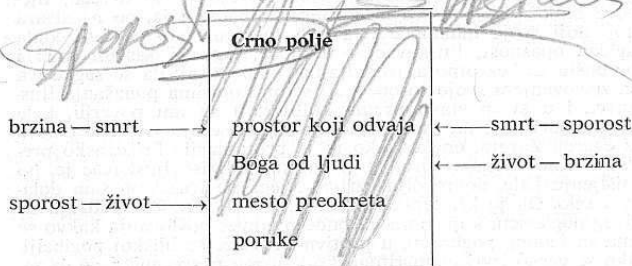
a) *Smrt životinje.* Smrt, svakako, nije ljudska povlastica. Pa ipak, ako ih neko upita o tome, Negro-Afrikanci smatraju da se smrt životinje uglavnom razlikuje od smrti čoveka; nema preobražaja u pretka, izuzev slučajeva metempsihoze, gde predak postaje životinja,¹² nema razlikovanja između dobre i loše smrti, bar ako se zanemari udeo čoveka koji ubija (kršenje zabrana, nepoštovanje predostrožnosti običaja), ali u ovom slučaju odgovornost ne pada na životinju. U svakom slučaju, važno je da se ne stavlja na isti plan smrt totemske životinje (animalnost je onda podvedena pod kulturu; ubica životinje postaje delom ubica čoveka) i smrt obične životinje (prirodna činjenica). Nestanak totemske životinje, koji izaziva nestanak svog ljudskog dvojnika, što je posledica čudne istovetnosti sudbina, smatra se posebno ozbiljnim poremećajem reda. Otuda, takođe, običaj sahranjivanja životinje, o čemu smo govorili, a koji se vezuje za relativno svete životinje. Tako smrt životinje, tesno povezana s čovekom (preko totemizma, na osnovu obostrano obavezujuće nagodbe) još jednom iznova uvodi kulturu u prirodu; primer pripadnika plemena Talensi (Gana), koji je tako dobro opisao Mejer-Fortes (Meyer-Fortes), predstavlja najdragocenniji dokaz za to. »Predmet tabua su pojedine životinje, a kadkad čak i geografski lokalizovane vrste, jer se susreću u blizini svetih mesta, posvećanih kultu određenih predaka. Ovde se ne radi o totemizmu u uobičajenom smislu reči, 'Tabui-Zemlje' čine kategoriju, ubačenu između ovih životinja, odnosno posvećenih vrsta i totema: tako se, na primer, veliki reptili — krokodil, piton, gušteri — ne smeju ubijati unutar granice zemljinog svetilišta. Ove životinje predstavljaju 'ljudje Zemlje' u istom smislu kao što se kaže, za ljude da su iz ovog ili onog sela, i simbolišu snagu zemlje koja donosi blagoslov ili nesreću. Već se postavlja pitanje zašto su baš ove životinje odabrane, a ne neke druge: piton je naročito svet na području jednog plana, krokodil na području drugog, i tako dalje. Osim toga, životinja je i više nego predmet zabrane: ona predstavlja pretka čije bi uništenje bilo ravno smrti. Ne stoga što bi Talensi verovali u metempsihozu, već zato što su preci, njihovi ljudski potomci i lokalne životinje, međusobno vezani životnom sredinom: 'preci... su isto tako duhovno prisutni u društvenom životu svojih potomaka kao što su svete životinje prisutne u posvećenim vodama ili na određenom mestu s kojim se grupa identifikovala.'

Društvo Talensija se, dakle, može uporediti s tkanjem, u kojem bi nit i osnova odgovarale lokalitetima i rodovima. Mada su ovi elementi međusobno povezani, oni ipak predstavljaju različite činjenice, koje su unutar opšteg okvira — zamišljenog kao kult predaka — praćene posebnim sankcijama i obrednim simbolima.«

b) *Životinja odgovorna za smrt.* Međutim, jedna posebna činjenica zaslužuje da ovde ukratko obratimo pažnju na nju: odgovornost životinje za pojavu smrti u krilu čovečanstva izgleda sasvim neosporna u očima Negro-Afrikana, kako bar stoji u mnogim mitovima o poreklu. Brza životinja, vele, nosi vest o smrti, a najsporija nagoveštava život. Obe, čak, istovremeno, šalju Bog ili Demijurg na adresu ljudi. »Međutim, prema 'ljudskoj logici', 'brzina' znači život, dok je 'sporst' smrt. Tako brzi glasnik stiže prvi na zemaljski svet, ne samo zato što je on hitriji, već i zato što on, po mišljenju ljudi, znači 'život'. Sve u svemu, smrt se med živa stvorenja uvlači pod plaštom pojma brzine, koja u ljudskoj optici znači 'život', a prema 'logici' neba, 'smrt'. 'Crno polje' i glasnici igraju ulogu posrednika između nebeskog i zemaljskog sveta; oni omogućuju prelaz iz jednog u drugo značenje pojmova označenih životom i smrću.«

Nebeski svet

Zemaljski svet

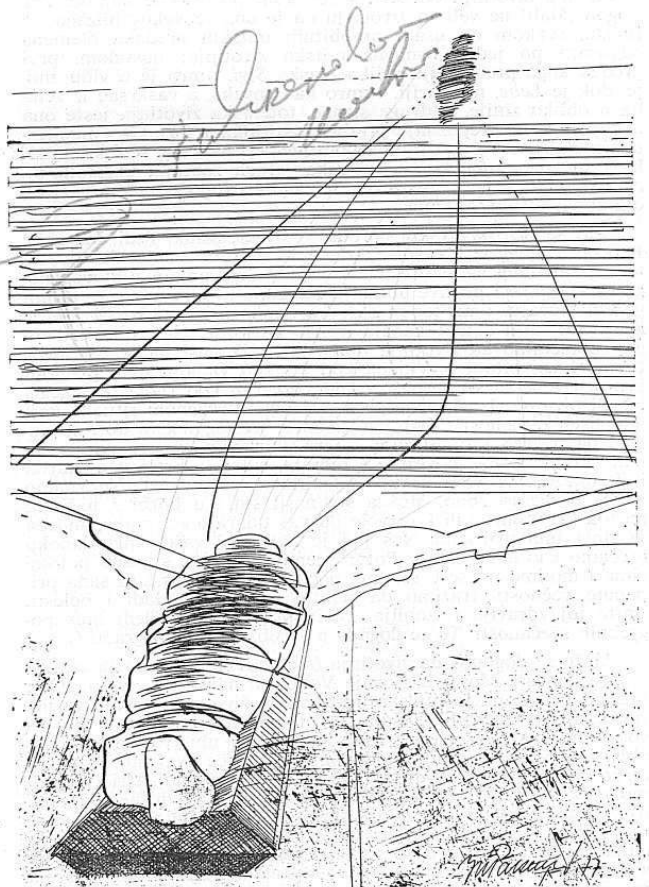
Bez tog posredničkog prostora koji je Crno polje, »ljudsko biće bi bez prelaznog režima prelazilo iz svoga života — brzine u nebesku smrt — brzinu, a pojam brzine skrivao bi zbrku života i smrti.«¹³

4) Za jednu kratku sintezu

Po »tradicionalnom« nego—afričkom shvatanju, životinja umire kao ljudsko biće; njena smrt najčešće je nesvesna i odgovara potpunom uništenju, izuzev nekoliko povlašćenih životinja koje predstavljaju klan (totemska životinja), ili pak koje oličavaju bilo neko božanstvo, bilo neki mitski lik. Čovek može da ubije životinju da bi se njome hranio, pod uslovom da se ne radi o totemskoj ili povlašćenoj životinji i ako preduzme uobičajene mere predostrožnosti, koje su u tom pogledu strogo određene. Izvesne svete životinje obredno se sahranjuju isto kao što se čovek može sahraniti s voljenom životinjom (kao što je konj¹⁴ poglavica plemena Mosi iz Gornje Volte), ili pak u koži te životinje (bik kod bantu-kraljeva). Žrtvovana životinja (plodna smrt) tokom pogreba ili godišnjih obreda, smatra se da, svojim životnim principom, »nosi« ili »hrani« dušu pokojnika.¹⁵ Neki mrtvaci rado se otelotvoruju, zbog raznovrsnih ciljeva koje ovde ne možemo istraživati, u neku životinju, ili pak samo uzimaju neki životinjski oblik da bi se živima javili: što nas vraća na stari problem.

b) *Životinjska groblja.* Običaj sahranjivanja voljene ili poštovane životinje, ne bez svečanosti, star je koliko i svet. Već smo navodili afričke primere. Vele da je Verus dao da se njegovom konju Volukrisu sagradi grob u Vatikanu! U Francuskoj su policajci Prefekture sahranili u specijalnoj grobnici pse Lava i Leptira, koje su ubili razbojnici, a koji su pre toga bili spasili ljudska bića, kao što su vojnici iz prvog svetskog rata dali pomoć psu Paksu i mački »X«, koji su ih svojim ponašanjem upozorili na prodiranje otrovnog gasa u njihove rovove. Otuda, takođe, praksa podizanja groblja namenjenih životinjama. Tako poseta pariskom groblju Asnijer i čitanje epitafa na grobovima dokazuje do koje mere za pojedine ljude životinje čine deo porodice i tako bivaju humanizovane.¹⁶ Spomenimo, takođe, da životinja može da prati čoveka na njegovom poslednjem borištu (Pogreb u Oranu, slavna Kurbeova slika, podseća na to), ili pak žive koji dolaze na groblje (Frecklesa, voljenog kokera R. Kenedija, videla je više puta na groblju Arlington čitava uzbuđena Amerika, povodom 48. rođendana ubijenog ministra, sred porodice čiji je on »član a part entiere«).

c) *Media.* Konačno, mesto koje književni i filmski izraz pridaju životinji nije za zanemarivanje. Bilo da se slavi njena

plemenitost: pelikan koji ide u smrt da bi othranio svoje potomstvo, vuk kojeg je opevao A. de Vinji, labud čiju pesmu pred smrt spominje Lamartin, Barry le Saint-Bernard s hiljadu junaštava — koji je spasao 41 čoveka, a ubio ga je četrdeset drugi, koji je za njega pomislio da je medved — kojim se bavio predratni film...; bilo da se ističu preobražaji na pola puta između života i smrti, kako to čini Kafka (*Preobražaj*: čovek postaje insekt), Verkor (*Silva*: lisica postaje žena) i nama bliži T. Oven (pretvaranje žene u krmaču i obrnuto); *bilo da se, najzad, okreće ka užasu i agresiji*: juče su to bili filmovi tipa *King-Kong*; danas je to priča o Vilaru, mladiću koji odgaja pavove da ih pusti na svoje neprijatelje; *Froga*, gde vidimo Reja Milanda (Milland) koga žabe krasače odvlače u vodu¹⁷; *Noć kunića*, gde 15.000 džinovskih kunića pohlepno gutaju Ženet Lajg; obećavaju nam čak i jedan policijski film sa smrtonosnim paucima, i jedan drugi s istim takvim mačkama, najzad jedan s pacovima čiji naslov mnogo obećava: *Pacovi, Pacovi, Pacovi*. Vešt način korišćenja morbidnih ili anksioznenih pulzija publike, tako što se u opseg kapitalističke rentabilnosti posredno uvodi životinjska pasmina!

¹ S mitskog stanovišta, naime, postoji mnoštvo prelaza između biljnog, životinjskog i ljudskog sveta. Tako je zabeleženo povodom plemena Fali iz severnog Kameruna: »Na zemlji sudenoj ljudima, nikla je u centru papaja i stvorila prvi par ljudskih bića suprotnog pola, koji su rodili dva puta po dve bliznakinje. Sa svoje strane, Kornjača i Žaba krasača sjedinile su se, prva s Krokodilom, simbolom voda koje teku, druga s Gušterom, simbolom neobrađene zemlje, i rodile dva para muških blizanaca. Ovi poslednji su sa četiri žene, rođene od dece papaje, sačinjavali četiri para od kojih je nastao narod Fali.« Vidi A. Lebeuf, *Le système classificatoire des Fali*, in: *African systems of thought*, I. A. I., London, 1965, str. 238—340.

Takođe na mitskom nivou, setimo se da bogomoljka, čas božanstvo čas demijurg, zauzima važno mesto u svetim bantui pričama iz Južne Afrike: Kegen ili Kagu kod Bušmana, Nova kod Kuna, Gannab kod Heikoma i Begdama, Hise kod Narona. Vidi R. Caillois, *Le mytheet l'homme*, Gallimard, 1972, str. 35—83. Ovo je tema koja podseća na analogiju između dojenja i parenja (Havelock Ellis) i koja se ponovo javlja u priči o vagini koja ujeda. Povodom paukove ženke koja proždire svoga mužjaka, vidi opis toga kod Mišlea (Michelet) (*L'Insect*).

² Budna pažnja — što ne znači i racionalna — kojom afrički pastir okružuje svoja goveda dobro je poznata, naročito kod Puela, Pedi i Nuera. Povodom ovih poslednjih, na primer, D. Polin (Paume) piše (*Les civilisations africaines*, P. U. F., 1959., str. 73): »Vlasnik poznaje svako grlo svoga stada, i sa tima će gladiti životinju po ledima, okretati joj rogove, plesti joj ogrlicu ili uznositi njene vrline u nekoj pohvalnoj pesmi... Uginje li neka voljena životinja, tuga njenog gospodara vrlo je duboka, a poznata su i samoubistva koja nemaju drugog uzroka.« U istom smislu, Ričard—Molard (Richard—Molard) govori o boomaniji Puela. Ali ni u kom slučaju ne treba pomešati ovaj stav s obožavanjem u religioznom smislu izraza. Vidi još P. Quin, *Foodis and feedings habits of the Pedi*, Witwatersrand University, Johannesburg, 1959.

³ Navedeno u *Antropologie africaine et malgache*, Price, ogledi, svedočanstva pesme. Seghers, 1962, str. 42—45.

⁴ R. P. E. Maugin, *Les Mosi*, Challamel, 1921, str. 85.

⁵ Ch. Merlo, P. Vidaud, »Le serpent nègre que ouvrit les yeux aux hommes«, *Diogenè*, 55, 1966, str. 67—93.

⁶ R. Girard, *La violence et le sacré*, Grasset, 1972, str. 141.

⁷ R. Girard, *La violence et le sacré*, Grasset, 1972, str. 141.

⁸ Smrt životinje sablažnjava zapadnu osetljivost (!) svojom okrutnošću; sasvim je izvesno da ona predstavlja kataraktičku funkciju, što bi trebalo dub-

lje proučiti. Film. 2. L. Manjerona (Magneron) *Vaudau* daje sugestivne primere za to. Vidi takođe L. V. Thomas, *Les Diola*, Ifan, Dakar, 1958, 2 toma.

⁹ R. Girard, *op. cit.*, str. 142—143.

¹⁰ Douglas, *De la Souillure*, Maspero, 1971, str. 180.

¹¹ M. Douglas, *op. cit.*, str. 180.

¹² Krabovi, zmije... vrše često tu ulogu. Kod Tuci iz Burundije kraljev leš stavljao se u volujsku kožu odranu nazivo, rasprostrtu na jednom pleteru. Sveštenici budno nadziru raspadanje leša i s pažnjom uzimaju prvog crva (koji po njihovom mišljenju sadrži dušu pokojnika). Taj crv se potom tovi mlekom, a zatim, u trenutku za koji se proceni da je pogodan, biva sahranjivan uz veliku počast. Smatralo se da se on preobražava u lava.

¹³ D. Zahab, *Religion, spiritualite et pensee africaines*, Payot, 1971, str. 66. Vidi još H. Abrahamsson, *The Origin of Death, Studies in African Mythology*, Studia Ethnographica Upsaliensia III, Upsala, 1951; L. V. Thomas i R. Luneau, *Textes sacres d'Afrique noire*, Danoeil-Fayard, 1969.

F. Tastven (Tastevin) (*Etudes missionnaires*), 2, str. 85, podseća da prema predanju Serera (Senegal), ljudi u početku nisu znali za smrt. Prvi koga je zadesio ovaj udes bio je jedan pas koga su sahranili na svečani način. Žene su plesale a ljudi senlučili. Uvijena u pregaču, životinja je položena u termitnjak podno jednog baobaba. Sve to što su ljudi činili za psa, ljuto je razžestilo Boga (Koh) i on — odlučio da od toga trenutka ljudi moraju umirati. S. F. Nadel, *The Nuba*, London, 1947, str. 168. Takođe podseća na jednu priču Koronga, koja veli da su se u početku ljudi množili, da nisu umirali. Jednog dana obavljali su pospndne sahrane: nosili su u procesiji drvene truce u selo, a zatim ih sahranjivali uz veliku pompu. To izrugivanje razgnevalo je Boga i za kaznu on posla ljudima bolest i smrt. »Pošto je današnja ljudska sudbina vezana za razlikovanje između ljudi i životinja (seferski mit): ljudi se sahranjuju, životinje ne, ili između ljudi i drveća (mit Koronga): ljudi se sahranjuju a drveće ne, smrt je povezana s jednim vidom koji potvrđuje tu distinkciju, dok besmrtnost (»neostvariva«) ide uporedno sa zbrkom ljudi i životinja, ljudi i drveća.« D. Zahab, *op. cit.*, 1970, str. 74.

¹⁴ Povodom smrti poglavara-vrača (kod Naisi iz severnog Kameruna), plemeni izvodi obredni lov na lava. Lav se ubija prema određenim pravilima, a kožu koju s njega oduze nose na sveto mesto. Novi čarobnjak sparuje se sa svojom starijom kćerkom pred posvećenima, na način kao što to čine majmuni. Gospodar plodnosti vadi spermu iz devojičine vagine i skuplja je u jednu tikvicu. Gospodar zemlje (u isto vreme i gospodar lava) moli lava za oproštaj, zatim mu seče glavu, polaže je na jedan kamen i pristupa dranju životinje žrtvenim nožem. Leš poglavara-vrača, s koga je oduzeta glava, zašiva se u kožu lava, u fetalnom položaju. Pokojnikov mozak zgnječe udarcem kamena i tako dobijena kaša sipa se u tikvicu sa spermom. Ova tikvica će biti sakrivena u jednu rupu koja će se zatim zatrpati travom, granama i, najzad, zemljom. S glave lava skida se onda meso a lobanja se suši na suncu. Tako nabeljana lobanja smatra se da sadrži »dušu« boga plemena i poglavara-vrača, i od sada će u obrednoj kolibi zamenjivati lobanju prethodnika, koja će odmah biti prenetna na groblje poglavara. Vidi L. Lantier, *La cite, magie et magie en Afrique noire*, Fayard, 1972, str. 91.

¹⁵ To počiva na činjenici da životinja može igrati ulogu na *onom svetu*. Vele da su Francuzi ubijali konja nad grobom mrtvog konjanika, ili ga živog zakopavali, da li pokojniku služio za jahanje na drugom svetu. Isto tako, izvesni pastirski narodi Afrike meću u grob zametak govečeta kojim će se kasnije hraniti pokojnikova duša tokom velikog putovanja.

¹⁶ Epitaf na grobovima životinja, iako veoma oskudni, nisu ništa manje puni značenja, dirljivi ili smešni:

— Ovdje leži Pipi, moje jedno psentance, moj jedini prijatelj, 1929—1945.
— Bobi Vixit Amavit, 1911—1926.
— Našem dragom malom Pifiju, 26. 5. 1953.
— Ovdje leži Pipi, moje jedno psentance, moj jedini prijatelj, 1929—1945.
uzimao u mom srpu.

— Mojoj maloj golubici Kači, preminuloj 20. aprila 1938. u spomen... itd. Vidi R. Sabatier, *Dictionnaire de la mort*, A. Michel, 1967, str. 101—104.

¹⁷ U tom čudesnom filmu Mek Kavena, aligatori, legvani, žabe i gušteri povezuju se da bi uništili ljude. Tu vidimo jednog džinovskog pauka kako siše lešinu svoje žrtve, aligatora kako rastrže svoju žrtvu...

Preveo s francuskog Zoran Stojanović

ivan focht

smrt i beskonačnost

Kao moto mogla bi mi poslužiti Rilkeova pjesma *Iz jedne olujne noći*, koja je, budući da u cjelini govori zapravo i jedino o smrti, ušla u koncepciju ovog broja *Polja*. Ili, s druge strane shvaćeno, moj prilog bi se mogao posmatrati isključivo kao jedna eksplikacija nekih od misli sadržanih u navedenoj pjesmi, naročito u njenom *Naslovnom*, kao i 1., 6. i 8. delu.

Najnovije registracije iskustava privremeno klinički umrlih i potom oživljenih pojedinaca nisu nam bitnije obogatile uvid u fenomen smrti. Kao što to i inače biva kad se radi o slučajevima koji se još uvijek ne mogu egzaktno fiksirati i istražiti, pozicija nam ipak više govori od nauke. Poeovi, Maupassantovi,

Rilkeovi i Shakespeareovi intuitivni »upadi« u stravičnu činjenicu smrti i danas su neprevaziđeni. Pa i uprkos često zapanjujućim umjetničkim uživljavanjima u prekide života — a nema druge uporišne tačke da im povjerujemo, osim unutarnje umjetničke uvjerljivosti — mi i dalje o smrti uglavnom ne znamo ništa.

Tako ni ovaj zapis ne pruža ništa novo, pa i ne ide objašnjenju već utvrđenih činjenica. On je samo pokušaj da se otkriju uzroci naše totalne bespomoćnosti pred licem ovog fundamentalnog pitanja. Fundamentalno, jer osim što postavlja to pitanje, čovjek se generički ne razlikuje od životinje: sve ostalo nam je zajedničko, počev od prehrane i rasplodavanja, do vođenja ratova i udruživanja; u tom pitanju, u razjedanju i očaju u traženju odgovora na njega, i sastoji se onaj tanki sloj tzv. kulture kojim je presvučen naš golemi i nezgrapni životinjski organizam.

Jer, sva kultura i nije drugo nego nastojanje da se konačnost smrti prevaziđe. Kako je već Schelling utvrdio da likovne umjetnosti: one jedan pokret, mig, smrtnu trenutačnost zaustavljaju, kočće, fiksiraju i time je čine, navodno, beskonačnom. No svejedno da li one navodno¹⁾ ili istinski uspijevaju da jedan prolazni tren ovjekovječe, činjenica je da sve umjetnosti upravo ta crta odlikuje: težnja da se zauvijek zadrži jedan određeni željeni sticaj okolnosti u pojavnosti.

Ne treba posebno ni isticati da i filozofiju nosi ista ta željnja za zaustavljanjem i nadilaženjem konačnog. Makar i ne prelazila na djelo, ona bi htjela da zna kako bi se to djelo moglo izvesti, ili bar da sazna zašto smo na konačnost beskonačno osuđeni. »Jednom se umire, a tako zadugo.« Ovaj Molièrov humor je prevaziženje smrti u duhu. Realno prevaziženje je nemoguće, jer i prije nego i dođemo do ključnog problema smrti, sam život postaje problemom, te se moramo iz dana u dan nositi s dosadno-efemernim i potpuno vanljudskim teškoćama, ni-